

INASKÉPZÉS A CÉHRENSZERBEN

1695 –1872

Az ipar fejlődésének kezdetei visszanyúlnak a török hódoltság korába. Elsősorban az Alföld nagyobb városai, Kecskemét, Cegléd, Nagykörös voltak a céhek központjai. Más városok iparcikk-szükségletüket Erdélyből vagy a királyi területekről szerezték be az ország három részre szakadása után. A végvárakban is kialakultak a céhek, ők a katonaság közvetlen iparcikk-szükségletét elégítették ki, de a helybeli lakosságot is ellátták.

Az Alföldön élő lakosság sokáig nem foglalkozott hivatásszerűen iparral. Hódmezővásárhelyen 1693 után, a török hódoltság megszűntével vette kezdetét az iparfejlődés. A bécsi udvarra várt az a feladat, hogy a céhrendszert visszaállítsa és megerősítse. Ezt azonban nem siették el, sőt olyan nézetet is vallottak, hogy céhprivilegiumokat csak minimális számban adományozzanak a magyar mestereknek. Valószínűleg nem akarták, hogy a magyar és az osztrák céhek egymással konkurencia harcba kerüljenek. Ennek ellenére kialakult a nagy városok céheinek uralma a kis városok céhei fölött, sőt az osztrák céhek hatalma a magyar céhek fölött a bécsi "főcéh" irányításával.

A fejlődésnek természetesen más gátjai is voltak; ilyenek:

- Lassan alakult ki a mezőgazdaságnak az ipartól való különválása. A lakosság a legszükségesebb iparcikkeket télen állította elő, nyáron mezőgazdasági munkával foglalkozott. Ez a szokás a mesterekre és a legényekre egyaránt vonatkozott. A különválást nehezítette a belső piac fejletlensége, mivel az őslakoságnak a kézműiparban nem volt versenyképes felkészültsége, tapasztalata.
- Nem örült a lakosság az idegen iparosok letelepedésének sem. Egyrészt, mert azok más nyelven beszéltek, másrészt azokat a közterhek viselésénél kedvezményekben részesítették. A napi szükségleteiket rendszerint előállították: fontak, szőttek, varrtak, bocskort készítettek. Közülük kerültek ki a házáépítők és az ács munkát végző tetőverők.
- A nehezebben előállítható ipari termékeket, háztartási és gazdálkodási cikkeket alkalmilag más városokban szerezték be.

A jobb módú és értelmiségi lakosság körében egyre gyakrabban merült fel az igényesebb cikkek iránti érdeklődés. A fejlődés ilyen iránya a céhek adekvát létrehozásával valósítható meg.

Az ipar fejlesztéséért és fenntartásáért legtöbbet a céhek tettek. A céhek kialakulását nagyban segítette a természettudományok, a technika és a műszaki ismeret és gyakorlat gyors fejlődése. Sajátos iparágak alakultak ki, iparon belül létrejött a munkamegosztás falu és város között, a kézműves piacra kezdett termelni. A műszaki, termelési ismeretek birtoklása, átadása kialakította az INAS – LEGÉNY – MESTER rendet.

CÉH: általában egyazon településen egyazon művet készítő kézműves mesterek érdekvédelmi, gazdasági, munka- és vallási szervezete.

Céhlevelet adományozhatott az uralkodó, a földesúr, az egyház és a városi hatóság. 1761-ben Mária Terézia elrendelte, hogy az összes korábbi, földesúrtól, egyháziaktól és a városi hatóságoktól adományozott céhlevelet be kell szedni, mert azok nem egységesek. A rendelet értelmében a mezővárosi kézművesek csak a földesúr beleegyezésével kérhettek ezután céhprivilegiumot. A rendelet megjelenését támogatták a mesterek, mert a céhkiváltság megszerzésének céljából a kontárok az iparúzés lehetőségéből történő kizárását remélték. Céhprivilegiumot főképpen azért igyekeztek szerezni, hogy jogot nyerjenek vándorló legények fogadására. A legények is szívesen mentek céhes mesterhez, mert az beszámított a vándorlási idejükbe.

Hódmezővásárhelyen már a XVII. században, 1695-ben a szabóknak, 1698-ban a csizmadiáknak volt kiváltságlevelük. Ezekben az időkben nehéz megállapítani, hogy mikortól vehető számításba a város ipari fejlődésének kezdete. Az indulást az alábbi évek bármelyike meghatározhatja: 1695-ben I. Lipót császár a szabóknak adott céhlevele, 1697-ben a zentai csata Savoyai Jenő herceg győzelmével végződött, ami után a törökök kivonultak Erdélyből és Vásárhelyről a Temesi Bánságba. Vagy 1699-ben, amikor I. Lipót császár és Musztafa török vezér megkötötte a karloviczi békét.

A CÉHPRIVILÉGIUMOK ÜGY- ÉS HATÁSKÖRE

Természetesen szakmánként és településekként igen változó volt. Meghatározta saját szervezetét, működését, gyűléseit, a tagfelvétel feltételeit, a tagok kötelességeit, a fizetendő díjakat, a vezetőket, hivatalba jutásuk rendjét, idejét, a feladatokat. Megszabta a szakmai képzés és a vizsga idejét, rendjét, módját, a tanuló (inas) és a tanult (legény) művesek felvételének, távozásának módját, limitálta létszámukat. Rögzítette a munkaidőt, a munkabért, a legény saját hasznú működésének lehetőségét. Előírta és ellenőrizte a termék minőségét, a választékot, mennyiséget. Szabályozta az eladást, a piacolást a nyersanyag beszerzésében és az áruforgalomban egyaránt. Védte tagjait a céhes és nem céhes konkurencia ellen, úgyszintén a hatóságok, valamint a földesúr önkénye ellen. Megszabta a tagok szociális, vallási, valamint a város, illetve a földesúr iránti kötelességeit. Megszabhatta életmódjukat a viselettől kezdve a családi életig.

A céh belső szervezete egyszerű, sajátosan demokratikus, mert a tagok, a kézműves mesterek és a közülük és az általuk választott vezetőség alkották, mégis patriarchális jellegű, mert az életkor és a vele együtt járó tapasztalat, valamint a tagsági idő rangsorolt. A céhnek tagja lehetett minden mesterjogot nyert műves, ha ezt igazolta, ha a várostól polgárjogot kapott, ha istenfélő, erkölcsös, tisztességes, becsületes ember hírében állott. Céhgyűlésen, ünnepélyeken fogadták maguk közé az új mestert. Miután megadta a „céh igazságát,” vagyis a felvételi díjat

pénzben vagy természetben, felolvasták neki a céhlevelet, betartását megfogadtatták vele, azután lakomával ünnepelték meg a felvételt.

A céhek tisztségviselői

A CÉHMESTER állott a céh élén, akit évenként választott a tagság szavazattöbbséggel. Legtöbbször az idősek közül került ki. A választást a céh esztendő napján vagy alapításának évfordulóján tartották a megye vagy a város küldöttjének jelenlétében. A választás után történt az eskütétel, majd a lelépő céhmester átadta utódjának a céhládát, az irományokat, és elszámolt a céh vagyonával. A választást lakomával ünnepelték meg. Képviselte a céhet a hatóságokkal, vevőkkel szemben, de ő volt a céh törvényeinek őre, a tagok bírása, a mesterek ellenőre, legtöbbször a pénztárosa is. Kötelessége volt havonta, de legalább évente négyszer elnökletével céhgyűlést összehívni, ahol megtárgyalták a céh ügyes-bajos dolgait. A gyűlést lakomával fejezték be, amelynek költségeit a céhládából fedezték. Feladata volt havonta két-három „öreg mesterrel” ellenőrizni a műhelyeket, hogy milyen a készült termék minősége, főleg vásárok előtt. Ő vigyázott arra, hogy a céh hatóságának területén ne dolgozzanak nem céhbeli mesterek, kontárok, himpellérek, az ilyenek munkáit köteles volt elkobozni. Őrizte a céhládát, nála volt annak egyik kulcsa, a másik pedig a „kulcsos” mesternél. Nemcsak a minőséghibás munkát bírálta és bírságolta, hanem bírása volt a tagok egymás közötti, céhen kívüliekkel folytatott peres ügyeinek is. Kizárhatta a céhből a büntettet elkövető tagokat.

Az ATYAMESTER, akit szintén választottak, a legények ügyeit intézte. A vándorló, munkát kereső legényeknek ő adott szálást, kosztot a céhláda terhére. Döntött a mestereknél történő elhelyezések ügyében is.

A MIVLÁTÓ-t vagy LÁTÓMESTER-t, általában két főt, az idősebb mesterek közül választották. Feladatuk volt ellenőrizni az elkészült műveket, hogy megfelelnek-e az elvárt követelményeknek, nem rontják-e azok a céh tekintélyét. A nem megfelelő munkákat elkobozták vagy bírságolták. Vásárok vagy piacok alkalmával az odavitt műveket megvizsgálták, ezért látópénzt fizettettek. A mivlátók vigyáztak vásárok alkalmával a rend betartására, szükség esetén bírságoltak.

A céh tisztségviselőinek egyike volt a legfiatalabb mester, a SZOLGÁLÓ vagy IFJÚ MESTER. Ő volt a „kulcsos mester” is, őrizte a céhláda másik kulcsát. Kötelessége volt vásár- és ünnepnapokon a céh gondozta templomi oltáron a gyertyákat meggyújtani és eloltani, feladata volt lakomákon bort szolgálni az asztalokra, az ittas öregekre vigyázni, szükség esetén hazakísérni. Kötelessége volt a beteg mestereket ápolni, elhalálozásuk esetén sírjukat megásni, segíteni a temetkezéseknél. Az említett kötelességek teljesítése ellen nem „zúgolódhatott”.

Volt még egy tisztség a céheknél, a NÓTÁRIUS vagy JEGYZŐ. A tollforgatásban legjárásabb mester volt, tisztében hosszú ideig maradt, írta a hosszabb szövegeket, beadványokat, emlékeztetőket, okleveleket.

A mezővárosokban, így Hódmezővásárhelyen is a céhek lassú fejlődésen keresztül, a XVIII. és a XIX. században alakultak ki. Ipari szakoktatásról sokáig nem beszélhetünk ezekben a századokban. A XIX. század első felében e kor iskolarendszerének a legsúlyosabb problémája az volt, hogy az ipari szakoktatásra nem voltak megfelelő intézmények. A király elvetette a köznemesi reformpártnak az 1832-36 évi országgyűlésen az iparfejlesztés érdekében tett javaslatát, miszerint a szükséghez képest minden nagyobb városban ipari vagy reáliskola felállítását sürgették.

Az 1840-es évek elejétől az iparoktatási mozgalom új lendületet vett. Kossuth harcot indított a magyar gyáripár fejlesztéséért, amit összekapcsolt az ipari oktatás előmozdításával. Feltette a kérdést; "Mathesis és természet-tudományok, melyek a technikával oly szoros kapcsolatban állnak, miért nem hatnak be éltető sugaraikkal műhelyeinkbe? Miért kell csak egy szerszámnak ismeretét is évtizedekig nélkülöznünk, mely külföldön a kézműves munkáját már évek óta könnyebbé, jobbá, olcsóbbá teszi."¹ A hiányok pótlására – elsősorban oktatási cézzal – kezdeményezte az Ipartestület megalapítását. Javasolta, hogy az egyesület adjon közre népszerű füzeteket, állítson fel olvasótermeket, mintaműhelyeket, és tartsanak előadásokat. Kossuth bízott abban, hogy "nincs gyorsabban kamatozó tőke, mint a tanulmány, kivált midőn arra van számítva, hogy nyomban gyakorlati életbe menjen."² Az Iparegylet Pesten mesteriskolát létesített. Kossuth sürgetésére 1846-ban megalakul a József Ipartanoda egy előkészítő, egy 1. és egy 2. osztállyal. Később ebből az iskolából fejlődött ki a Budapesti Műegyetem. Az Ipartestület, melynek elnöke Eötvös József volt, úttörő szerepet vállalt az iparoktatás előmozdításában. Az 1848-as Eötvös-féle népoktatási törvényjavaslatban foglaltak nem valósulhattak meg a szabadságharc leverését követően. Így a népoktatás színvonala igen alacsony szinten maradt továbbra is. A törvény kimondta a 6-12 éves gyerekek tankötelezettségét, melynek betartására szigorú intézkedéseket hoztak. Ez nem vezetett eredményre az oktatási feltételek hiánya miatt. A törvény szellemében a városi (főeleimi) iskolákat karolták fel, a falusi, tanyai gyerekek továbbra is nehéz körülmények között tanultak, a tananyag I-III. osztályokra eső részét sajátították el, azt is hiányosan.

Külterületi népiskola Hód-Mező-Vásárhelyen

Fejlődés a céhsziszterben sem tudott kialakulni elsősorban a piaci konkurencia, másrészt az új technika alkalmazásának, új iparágak kialakulásának hiánya miatt. Az egyre sürgetőbbé váló magasabb szintű szakmai képzés e hiányosságokat nem tudta megszüntetni, mivel ilyen iskolatípus nem létezett. A céhbe szerződött inasok megtanulták ugyan a szakma gyakorlati fogásait, de elméleti ismeretekhez nem jutottak. A céhekben folyó szakmai képzés megismerése céljából tekintsük át a vásárhelyi céhek rövid történetét!

Az ÁCSOK a molnárokkal, lakatosokkal és kerékgyártókkal alapítottak közös céhet 1777-ben. Ebből az ácsok 1815-ben kiléptek, és 49 artikulusból álló önálló céhet hoztak létre, amit 1825. március 20-án önálló céhgyűlésen jelentettek be. A jelenlévő 36 mester megválasztotta a céh vezetőségét: fő-céhmesternek Kérdő Mihályt választották, mesternek Ábrahám Ferencet, jegyzőnek Füles Istvánt. Sok vitájuk volt a molnárokkal, így létszámuk mindig csökkent: 1835-ben 53-an, 1840-ben 46-an, 1874-ben 34-en voltak.

Az ASZTALOSOK az újratelepülés után több évtizeden keresztül hiányoztak a városból. Az első 1758-ban jelentek meg, egy német és egy magyar asztalos. Később a kovácsokkal, a kerékgyártókkal egyesülve szereztek céhlevelet 1777-ben. 1806-ban kértek önálló céhlevelet,

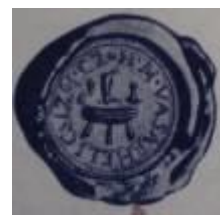
amit 1824-ben 49 artikulussal kaptak meg. Létszámuk mindig alacsony volt, 1856-ban 18 főt jegyeztek.

A BOGNÁROK vagy kerékgyártók az asztalosokkal, kovácsokkal és a lakatosokkal 1777-ben alapítottak közös céhet. Ettől kezdve a bognár munkát csak ők végezheték, majd később a kovácsoknak és a fafaragóknak is megengedték. Létszámuk 1777-ben 2, 1788-ban a kovácsokkal együtt 21, köztük egy volt német.

A CSEREPESÉK vagy tálasok, gölöncsérek, fazekasok – ősi mesterség – a sárga agyagot használták fel a tálak, korsók, agyagedények készítésére. Létszámuk 1788-ban 8 volt. Gyorsan gyarapodtak, és tízévi utánajárással 1874 szeptemberében kaptak "gerencsér" név alatt 19 artikulusból álló céhlevelet, amiért 200 pengő forintot fizettek a kancellárnak. Ezután létszámuk gyorsan növekedett (1856-ban 102 fő), ami az 1860-as évekre többszöröződött, és gyártmányaik, alkalmazott technikáik alapján városrészenként elkülönültek egymástól (Csúcsi, Újvárosi, Tabáni).

A CSIZMADIÁK vagy VARGÁK, már a korábbi századokban is rendelkeztek céhlevéllel. A török elvonulása után a megtelepedettek hozták magukkal a budai csizmadiák céhlevelét 1698-ban, de ez a zavaros időkben elveszett. A nagykőrösiek is a budaiak céhlevelét használták, így tőlük kértek és kaptak másolatot, amit Schlich Lipót uraság megerősített, és az abban foglalt szabályokat 1714 szeptemberében életbe léptették. Létszámuk 1701-ben 14, 1849-ben már 120 önálló mestert tartottak nyilván. Céhlevelüket 1733-ban, 1777-ben, 1808-ban és 1815-ben megújították. A cipészek nem tartoztak a céh kötelékébe, mert ők a szegedi cipészekhez voltak beiratkozva.

A csizmadiák céhpecsétje

A KALAPOK (sapkások, süvegese) a XIX. század elején Winner György (1803), Oskovics János (1810), Keszler József (1823), Guthi József, Varga Pál, Sidlai Pál, Mucsi János, Piccer Antal (1837-1845) még a szegedi céhbe voltak beiratkozva. 1854. december 16-án a szegediektől kiváltak, és szereztek önálló céhlevelet a vármegye pártfogásával. Megválasztották főcéhmesternek Varga Pált, alcéhmesternek Mucsi Jánost és atyamesternek Oskovics Jánost. A választáson 16 mester vett részt. Új kiváltságlevelet 1845-ben kaptak, amikor a létszámuk 18 fő volt.

KOVÁCSOK. A mezővárosi lakosság a régi időkben egyszerű szerszámainak készítéséhez alig használt vasat, ezeket fából, csontból önmaga készítette. Ami kevés kovácsmunka kellett, azt cigányokkal végeztették, vagy tőlük szerezték be, akik lakatos munkát is végeztek. 1870-ben 40 cigány lakosa volt a városnak, akik kovácsmunkával foglalkoztak. A XVIII. század második felében költözött a városba néhány új kovácsmester. 1777-ben a kovácsok, asztalosok, lakatosok, kerékgyártók közös céhlevelet kértek és kaptak, a kovácsmunkától a cigányokat és a kontárokat eltiltották. Létszámuk lassan szaporodott, 1784-ben 11-en voltak, de munkájuk alig akadt, mert a kontárokat is foglalkoztatta a lakosság velük könnyebben megalkudhatott.

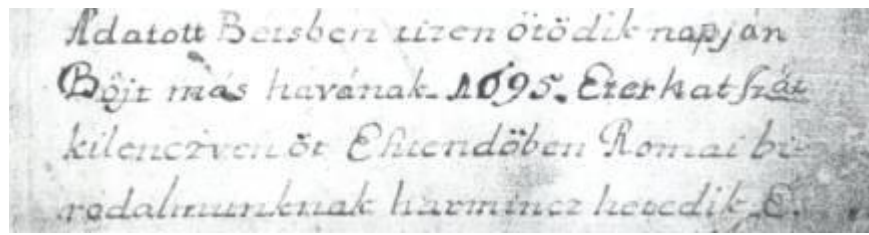
Kovácsműhely

KÖMÍVESEK. A mezővárosokban hosszú időn keresztül nem volt szükség ilyen mesteremberekre, mert a lakosság a cigányok segítségével maga készített igénytelen házakat és gazdasági épületeket. Nagyobb építésekhez vidékről hívtak mestereket. 1763-ban a régi városháza építéséhez Makóról, 1882-ben a régi gimnázium építéséhez Budapestről, hasonlóan az Új-templom építéséhez is. Az építési terveket általában németekkel készítették el, az építésekhez használt téglát az uraság téglagyáraiban készítették.

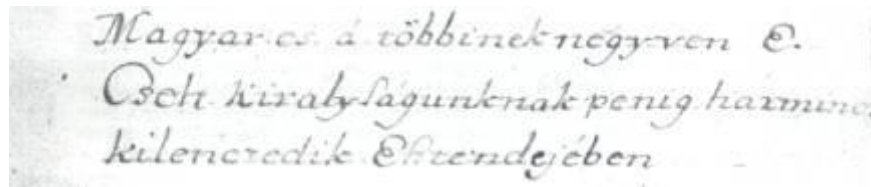
A **LAKATOSOK** munkáit sokáig a cigányok végezték. A XVIII. század végén a város az Ó-templom toronyórájának gondozására tartott néhány lakatost. 1777-ben az asztalosokkal, bognárokkal, kovácsokkal alapítottak közös céhet. A közös céhből 1823-ban váltak ki és önállósultak. Létszámuk lassan gyarapodott, 1788-ban 9, míg 1856-ban 10 főt tartottak nyilván. A céhbe befogadták a késcsinálókat és a bádgosokat is. A céh igen jelentős kezdeményezése volt, hogy inasai számára már 1808-ban regulákat szerkesztettek.

A **MOLNÁROK** és **FAFARAGÓK** Mind a két szakmához tartozó mesterek ugyanazt az iparágat folytatták. Az újratelepülés után az ács- és az asztalosmunkákat is ők végezték. A házépítést főleg a fafaragók és a cigányok közösen gyakorolták. A molnár mesterséget kevesen folytatták, 1715-ben még 4 szárazmalomról van feljegyzés, 1755-ben már 30 volt. Az 1808-as nyilvántartásban 86 száraz-, 16 vízi- és 3 szélmalom szerepelt. A mesterek száma ekkor 65 fő volt, ami 1856-ban 80-ra emelkedett. A szabaduló inasok száma évenként átlagosan 10 volt. A vízimalmokat a Tiszán működtették, a város 4-et, a többit a gazdák. A céh sok utánajárással 1821-ben kapott kiváltságlevelet, amit 65 mester jelenlétében ismertettek. A céhből az ácsok kiváltak, akikkel és a hozzájuk csatlakozó kontárokkal később sok bajuk támadt. 1847-ben 147 mestere volt a céhnek. A céh faragó mesterei készítették a lakosság bútorait, épületmunkáit, padokat és egyéb famunkákat. A legények nagyon keresettek voltak országosan. Évente átlagosan 10-20 legény ment vándorolni.

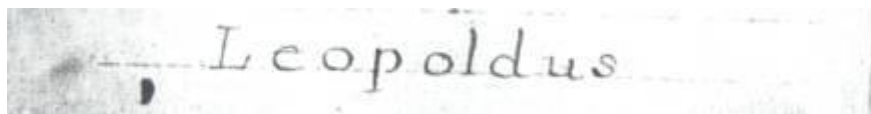
A **SZABÓK** céhe egyike volt a legrégibb és legvirágzóbb vásárhelyi céheknek. Céhlevelüket 1695-ben böjt havának (március) tizenötödik napján hagyta jóvá Lipót (Leopoldus) császár.

Adatott Borsbent tizenötödik napján
Bőjt más havának 1695. Ezerhat száz
kilenczvenöt Ezerdöben Romai be-
radalmunknak harmincz hetedik E.

Magyar és a többinek negyven E.
Csak Királyságunknak pedig harmincz
kilenczedik Ezerdöben

Leopoldus

A céhlevél kivonata 1695-ből

A Rákóczi-szabadságharc után, 1714. október 9-én Schlick földesúr és a szegedi kincstári jószágigazgató engedélyével megszerezték a budai rác szabók céhszabályát. 1721-ben 23-ra emelkedett a létszámuk, amikor a céhszabályzatukat megerősítették. A céh életében szigorúan ügyeltek a rend és a fegyelem betartására. 1776-ban újra kicserélték céhlevelüket, amikor a paplanosok és a szűrszabók részben kiváltak a céhből. A céh működését gátolta a kontárok számának növekedése és a külföldről jött kereskedők készruháinak eladása. Ez az állapot azt eredményezte, hogy a mesterek száma nem változott. 1838-ban már 35-re emelkedett a mesterek száma, és ekkor önálló céhet alapítottak maguknak, kiváltak közülük a szűrszabók, akik addig velük dolgoztak.

SZŰCSÖK. Ősi mesterség, a nálunk, nagyban tenyésztett juhok, bárányok bőrét házilag kikészítették, belőle sapkát, kesztyűt, ködmönt, mentét, nadrágot, subát készítettek. A bőr kikészítésének és feldolgozásának módját a legtöbb családban hagyományként ismerték. Városunkban hamar megjelentek a szűcsmesterek. 1760-ban a földesúr elrendelte az új szűcsiparosok telepítését, és támogatta őket a céhlevél megszerzésében. 1768-ban szereztek céhlevelet először, majd 1832-ben I. Ferenc császártól kaptak 49 artikulusból álló új kiváltságlevelet.

Első alkalommal történt meg, hogy 1777-ben a céh mesterlegényei részére önálló szabályzatot készítettek, amit más céhek is átvettek. A mesterek száma 1788-ban 29, 1856-ban 121 fő volt, ami 1882-ben már 27-re csökkent a szűr-, és posztóruhák elterjedése miatt.

A **SZŰRSZABÓK**, vagy "vastag" szabók 1775-ig a szabókkal és a paplanosokkal közös céhben tömörültek. 1823-ban önállósították magukat, és I. Ferenc császártól kértek céh-kiváltságlevelet, amit 1823. április 11-én megkaptak. Létszámuk 1784-ben 21, 1856-ban 6 fő volt. Nagyon keresett volt a vásárokon a férfiak számára készült "kankó" és a női "csurak".

A TAKÁCSOK-nak Mária Terézia uralkodása előtt már volt kiváltságlevelük. 1773-ban folyamodtak újért, amit meg is kaptak. I. Ferenc császár 1780-ban és 1815-ben ajándékozta meg őket kiváltságlevellel, melyből az utóbbi 49 artikulusból állt. A céhtagok száma gyorsan gyarapodott népszerű termékük miatt, amit a céh úgy akart meggátolni, hogy limitálni igyekezett úgy a mesterek, mint a legények számát. Komoly feszültségek léptek fel a régi mesterek és a céhbe lépni szándékozók között. Takácsaink munkája messze földön ismert volt, jól kerestek. Létszámuk 1777-ben 17 mester, 1788-ban 42 mester, 38 legény és 1 inas volt. A vidéki legények is igyekeztek a céhbe kerülni. 1788-ban 20 beiratkozó legény között 14 vidéki volt, 1818-ban 75 között 67, míg 1838-ban 21 között 19 vidéki volt. A vidékről jöttek számát megpróbálták korlátozni, ennek ellenére sokan letelepedtek, családot alapítottak.

A TÍMÁROK vagy VARGÁK 1733-ban már rendelkeztek 30 artikulusból álló kiváltságlevellel, 1827-ben kapták a 49-ből állót. Létszámuk nem volt jelentős, 1770-ben 3-an, 1774-ben, és 1808-ban 7-en voltak.

1872-ig, a céhrendszer megszűnéséig igen kevés feljegyzés maradt arról, hogy az egyes céhekhez tartozó mesterek hány tanulót szegődttettek inasnak. Néhány céhnél történt szerződéskötések számából arra lehet következtetni, hogy a mesternek mindig volt legalább egy tanulója. A céhlevelek első 9 artikulusa foglalkozott az inasok szerződésével, kötelességével, felszabadításukkal és a jogaikkal. Az egyes cikkelyekben foglalt szabályokon túl jelentős szerepet kaptak az inasokkal történő kapcsolattartásban a céhek fennállása óta kialakult szokások is. A mesterséget tanulni akaró fiatal ilyen szándékával jelentkezett a céhmesternél, aki közölte vele a tanonc felvételére vonatkozó feltételeket.

A tímárok céhládája

Vallásra való tekintet nélkül felvették inasnak, ha igazolta, hogy "becsületes ágyból" született. Igazolnia kellett azt is, hogy szülei nem voltak büntetve, mert ha a szülők valamelyike súlyos büntetést követett el, akkor nem vették fel. Amennyiben jobbágy szülők gyermeke akart inas lenni, ehhez a földesúr engedélyére is szükség volt. Különleges kikötések is előfordultak. Némely céhnél törekedtek arra, hogy csak azokat vegyék fel, akik elvégezték a nemzeti iskola IV. osztályát, vagy előírták a felvételi alsó 13-15 éves korhatárt. Több céhhez csak azokat szerződtették inasnak, akik legalább írni, olvasni tudtak. A vásárnapi iskola kötelezővé tétele előtt (1854) a tanoncok alig jártak iskolába, sőt néhány iparban – pl. fazekasoknál – szükségtelennek tartották az iskolába járást. 1833-tól rendelték el, hogy az vehető fel inasnak, aki be van oltva. Mindezek ismertetése és megléte után a céhmester próbaidőre küldte az inasjelölteket a jövő tanítómesterhez. A próbaidő kezdetben 6 hét volt, ami később 1-2 hétre csökkent. Aki a próbaidőt valamelyik mesternél eltöltötte, nyilatkoznia kellett, hogy akar-e tovább maradni. A próbaidőt töltött inas ezután a mestert ott nem hagyhatta, más mesterhez nem állhatott, amennyiben ilyen megtörtént, előbbi mestere kényszeríthette maradásra, míg az utóbbi, jogtalanul alkalmazó mestert megbüntették. A próbaidő letöltése után a mester nem tarthatta ott tovább az inas-jelöltet, hanem a céh előjáróságánál jelentenie és szegődttetnie kellett. A hódmezővásárhelyi szücs céhlevel az inasok szegődttetési követelményéről első cikkelyében így rendelkezik: "Akik valamely Mesterség tanulására szándékoznak, akár mely történetesen bévett Valláson légyenek az Inasságra különböztetés nélkül felvétessenek. Mindenekelőtte valaki a Tzéhbéli Gyülekezetben Inasnak bé íratatik, szükséges, hogy azon Mesternél, akihez beállni kíván, hathéti próbát tégyen. Ha ezen próbaidőnek eltöltésével a

Mester alkalmasnak találja, és emellett az ollyatén ifjú, keresztelő levelét vagy születése helyéről más egyéb hiteles tanúbizonyságait elő terjeszti, azon esetre pedig, ha Földes Urasági Hatalom alá tartoznék, ugyan Földes Úrnak engedelmet is megmutatja. Tehát eszerént a Thézláda fel nyitásával valóságos Inasnak bevételik; mely alkalmassággal a felvett Inas az említett keresztelő, vagy egyéb származásbéli, úgy szinte, ha jobbágy volna, elbocsáttatásáról szóló Tanúleveleit a Tzéhladába bétenni. Az Inasságra való felvételéért egy forint harminc krajcárt fizetni tartozik. Ha az inasságra kívánczó földesurának engedelmet ki nem nyerhetné az eránt az illető felsőbbséghez folyamodhatik.”⁴

A szegődtetés meglehetősen nagy ceremóniával történt. A tanoncot mestere két céhbeli mester – néha három-négy – jelenlétében fogadta fel, amikor az ifjú tartozott kezét adni mesterének. Gyakran a szegődtetés a céh valamennyi tagja jelenlétében történt. A céhbeli mesterek tudta nélkül nem lehetett szegődtetni, a szerződtetésért az inas mindig díjat fizetett. Kezdetben 25 pénzt, 2-3 forintot, a XVIII. sz. végén 1 tallért, a XIX. sz. fordulójától 1 forint 30 krajcárt. A mester fia tanoncként a taksa felét fizette. A taksa lefizetése után az inas a nyitott céhláda elé állt, és a céhmester intelmeket, regulákat intézett hozzá, melyeket többnyire a céhlevél tartalmazott. A tanulóidőről és a tanuló kötelességeiről a céh-kiváltságlevél harmadik cikkelye rendelkezett: “Az inas három esztendeig tartozik egy folyamatban tanulóképpen megmaradni. Ne merészellye az alatt Mesterét elhagyni, éjjelenként kimaradni, tsavarogni. Úgy viselje magát, mint betsületes, jó erkölcsű ifjúhoz illik. Legyen mindig hív, szorgalmas, engedelmes,”⁵ A kialakult szokások szerint az inasnak kötelessége volt, hogy gazdjának és asszonyának minden kérését, parancsait teljesítse. Gazdjának és asszonyának lábbelijét tisztítsa, a házat és a műhelyt tisztán tartsa, vizet hordjon. A gazdája állatainak enni, inni adjon, és azok gondját viselje. A mester engedélyével mehetett templomba, ha minden munkáját elvégezte. Ugyancsak engedelmeskedni kellett a mesterlegény parancsainak is, annak csizmáját szintén ki kellett pucolni. A műhely szerszámaira az inasnak kellett vigyázni, és ha elveszett, azt meg kellett téríteni. Tiszteletben kellett tartani a mester családját.

Ha a mester elküldte valahová, ott tisztességesen kellett viselkedni, kalapjának levételével köszönni. A mester távollétében eladott munka, termék értékét hiánytalanul átadni a mesternek, valamennyi mestert az utcán illedelmesen köszönteni kellett. Visszaszólni nem volt szabad. Csavarogni különösen vásár- és ünnepnap i időben nem lehetett. Nem volt szabad bűnpártolónak lennie, ha valamit tudott inas vagy legénytársai dolgairól, azt jelenteni kellett mesterének. Tilos volt barátkozni, akikkel a mestere nem tartotta kívánatosnak, ugyancsak tilos volt káromkodni és istentelenkedni. “A templomban mindig illedelmesen kellett viselkedni. Tilos volt szeszes italt fogyasztani.”⁶

A tanonc szegődtetésekor gyakori volt az óváspénz (cautio) vagy kezesség fizetés. Általában két kezes állt jót az inasért, és fizetett 30 forintot. I. Ferenc császár eltiltotta a kezességet, “mivel a szegények is legyenek inasok”,⁷ később is csak akkor lehetett óváspénzt szedni, ha ez a gyakorlat a céhnél már korábban is szokásban volt. Az óváspénz a céhladába került, és a tanuló

szabadulása után azt a kezeseknek visszaadták. A kezesek csak akkor voltak kötelesek fizetni a mesternek, ha az inas ok nélkül hosszabb időre elhagyta mesterét és „jobbulásra reményt nem nyújtott”, vagy „illetlenül viseli magát, vagy hűtlenségről győződhetnének meg”, és ezért a mester a tanulót a céh előjáróságának feladja, akik „eltsappattatásra ítélnék”.⁸ Ha a tanonc a tanítómesterét ok nélkül rövid időre –két-három napra – hagyta el, de tettét megbánta és visszatért mesteréhez, úgy minden „elmulasztott” napért egy héttel tovább tartozott inaskodni. Ezen kívül ilyen esetben a tanuló testi fenyegetésben is részesült.

Ha a tanoncnak panasza volt a tanítómesterére, azt jelentenie kellett a céhmesternek vagy kommisszáriusnak. A jelentést a tanuló helyett a kezesek is megtehették. A céh előjárósága megvizsgálta a panasz indokoltságát, és vagy maradnia kellett a tanoncnak mesterénél, vagy indokolt esetben azonnal más tanítómesterhez helyezték el. Ebben az esetben a tanulónak hátralévő tanoncidejét az új mesternél kellett letöltenie. Amennyiben az első mester a tanulódíjat a teljes tanulói időre átvette volna, köteles volt a tanuló új mesterének a hátralévő időre járó tanulódíjat kifizetni. A tanítási díjat és annak kifizetési módját a céh előjáróságának tudtával a szegődéskor határozták meg. Előfordult, hogy a tanítási bért a mester mellőzte – főként akkor, ha az inast a mester paraszti munka végzésével is megbízta. Más esetekben, pl. a szabók 1732-ben céhlevelükben is határoznak „az ollyatén ifjú, ha az Mesterét akarná fundamentumául Urátul megtanulni, a tartásért, taníttatásért tartozik fizetni 40 forintokat”, „ebből öt a céhé, a többi a mesteré”⁷. A tanítási díj nagysága függött a tanoncidőtől, ha rövidebb időre történt a szegődtetés többet, míg ha hosszabb időre, kevesebbet kellett fizetni. A hosszabb időre szegődött inasok szabaduláskor ruházatot kaptak mesterüktől, és gyakran élelmet is. Olyan is előfordult, hogy az inas az utolsó tanoncvét pénzben megváltotta, ennek összege 40-50 forint volt.

A tanítómester kötelezettségeit általában a céhlevél harmadik artikulusa szabályozta. Kötelességévé tette, hogy a tanulót a mesterség tanulására szorítsa, és házimunkát ne végeztessen vele. Előírta, hogy legyen jó tanítómester a „Hitbéli Vallásban”, az „Erkölciségben”. Legyen jó „Atya”, az inassal emberségesen bánjon. A tanoncidőt csak nagyon indokolt esetben rövidíthette vagy hosszabbíthatta meg. Ehhez a céh kommisszáriusának engedélye is szükséges volt. A céh előjáróságának feladatául tette, hogy az árva gyerekként inaskodókra nagyon figyeljen, azokat ellenőrizze, hogy „rongyosan ne járjanak”. Rendelkezett a szabályzat arra az esetre is, ha a mester meghal, akkor az inas milyen esetben maradhat az özvegnél. Csak akkor maradhatott az özvegy alkalmazásában, ha rajta kívül még értelmes legény is volt. Ilyen esetben az inas a felszabadulás előtt bizonyos tanoncidőt a céhmesternél vagy általa kijelölt mesternél köteles volt letölteni. Ez az idő két héttől negyedévig tartott. A tanítómesternél tartható inasok számát is szabályozták a céhek. Általában a tanoncok számát 1-2 főben határozták meg. A céhen kívüli mesterek vagy kontárok inast nem tarthattak.

A tanoncok felszabadítása az „apród” évek kijelölése után történt. A tanítómester kérte a céhet, hogy miután neki semmi kifogása az inas ellen nincs, szabadítsák fel. Voltak olyan céhek, ahol a felszabaduló inas „próbadarab” készítésére volt kötelezve. Amennyiben a felszabadító bizottság a próbadarabot elfogadhatónak találta, megtörtént a felszabadítás. A felszabadulás előtt a céhládát ismét felnyitották, és az inas okmányait alaposan megvizsgálták. Amennyiben azt rendben találták, megtörtént a felszabadítás. A felszabadítás idejét legtöbbször „kántoron” tették közzé, egyéb esetben táblajárással, amiért külön fizetni kellett. A felszabadulás taksája általában megegyezett a szegődtetési díj összegével, amiért a tanulók felszabadulásának bizonyítékaul megkapták a „Tanuló Levelet”, amelyet a fő- és az alcéhmester írt alá, és ellátták a céh pecsétjével.

A mester általában szabadulóruhát csináltatott a tanoncnak, előfordult, hogy pénzt vagy más ajándékot adott. A XVIII. sz. elején szokás volt, hogy a tanulólevél taksajaként a tanuló

nemcsak pénzzel, hanem természetben is fizetett. 1732-ben a szabóknál a céh a tanulólevelet egy tallér, három cipó, három font pecsenye és három pint borért adta. A pénzből 50 pénzt és a természetben adottakat áldomásra használták fel.

A felszabadítás mindig nyitott céhládánál történt. A céhmester szabadított fel a “keresztapák” jelenlétében. Általában azokkal a szavakkal, intelmekkel, tanácsokkal indította útjára “a Mester Legényt”, amelyekkel annak idején inassá fogadta. Felolvasta a mester a legényekre vonatkozó artikulusokat, és figyelmeztette azok megtartására. A mesterlegények számára gyakran kikötötték, hogy mesterénél felszabadulása után mennyi ideig köteles még dolgozni. Ez az idő általában fél vagy egy év volt. Amennyiben a mesterlegény még “otthon” maradt, akkor okmányait és a tanulólevelét a céhmester újból a céhládába helyezte. Legtöbbször vándorlásra indult az ifjú legény. Vándorlása során ismerkedett meg sokoldalúan szakmájával, szerzett szakmai tapasztalatokat.

Hódmezővásárhely a múlt században (metszet másolat)

Céltudatos szakmai tanulóképzésről a céhrendszer keretein belül nem beszélhetünk. Az inasok csak egyoldalúan a szakma gyakoroltatásával kerültek kapcsolatba, az elméleti oktatás teljesen hiányzott. A gyakorlati fogások megismerése is legtöbbször nélkülözte az okozati összefüggések feltárását, így az ismeretszerzés mechanikus utánzásból állott.

Csongrád megye városaiban 1842-ben megvizsgálták az iskolák oktatásának helyzetét és körülményeit. A küldöttség jelentést készített, melyben megállapította, hogy “a gyermekek kétharmad része nem jár iskolába”, “javaslatot tesznek arra, hogy a mezővárosokban, ahol három elemi osztály van, vásár- és ünnepnapokon a mesterinasok olvasásra és számolásra, sőt később, ha a körülmények megengedik, rajzolásra is oktassanak.”¹⁰ Ezen felbuzdulva felvetették a céhek is az inasok iskolai oktatásának szükségességét. Az agyagipar és a gölöncsér céh 1852-ben rajziskolát kért a kormánytól. A vásárhelyi kerületi főszolgabíró átiratot intézett a polgármesteri hivatalnak, melyben rendelkezett a vásárnapi iskola bevezetéséről. Az átiratban közölte, hogy a “vásárnapi iskoláztatás 1854. április 2-án életbe fog lépni, a katolikusoknál 8-11 óráig, a reformátusoknál pedig az istentisztelet után az új templom melletti iskolában,” Elrendelte, hogy a polgármesteri hivatal a “céhmesterekkel tudassa, hogy arra kötelezve vannak, miszerint mesterinasaikat vagy fiatalabb legényeiket a vásárnapi iskola járására szorítsák, amely mester bármi akadályt gördít a növendéke kötelessége ellen, börtönbeli büntetéssel fog fenyegetni. Amely mesterinas a vásárnapi iskolát rendszeresen nem hallgatja, azt illető tanító bizonyítványaival igazolni nem tudja, vándorlásra engedélyt nem nyerhet. Az a céhmester, aki a rendeletet a mesterek és a tanulók között nyilvánosságra nem hozza, céhmesteri hivatalától örökre megfosztattatik.”¹¹ A vásárnapi vagy ismétlő iskolák szervezésének igen jelentős elvárásai voltak. Az elvárásokat központilag határozták meg, melyet az iskola céljában jelöltek meg. Ezek közé tartoztak a következők: Az ismétlőiskola egyenes folyamata legyen a népiskolai oktatásnak. Helyezze az ismereteket szilárd alapokra, és a meglévő hiányosságokat egészítse ki. Előírják, hogy az iparinasok részére külön osztályokat hozzanak létre, és bizonyos speciális képzés alapjait vezessék be. Kötelezik az iskolákat, gondoskodjanak arról, hogy a tanulmányi idő alatt magasabb osztályokba az átlépés csak a tanúsított előmenetel szerint váljon lehetővé. Az irányító hatóságok tudják jól, hogy ebbe az iskolatípusba kerülő tanulók felkészültsége igen hiányos. Javasolták, hogy kevés tantárgy

legyen, ami esetleg ennek az iskolának az elvégzését eredményezheti. Az ismétlőiskola három évfolyamonként működött, a két alsó osztályban a tantárgyak között a hittan, olvasás, írás és számtan volt, míg a harmadik osztályban a számtant, rajzot, fogalmazást és a könyvvitelt tanították. A tantervi anyag mennyiségét az inasok előképzettségéhez kellett igazítani úgy, hogy a tanított anyag a tanulók számára vonzó legyen. Az oktatás heti két órára terjedt ki, amelyből fél óra hittan volt. A heti idő ilyen rövideje mellett a vásárnapi iskola eredményességéről természetesen nem igen beszélhetünk. Az eredménytelenség abból is következett, hogy az ide járó tanulók jelentős része az elemi iskola 1-2 osztályát végezte csak el, és voltak – nem is kevesen – akik eddig még nem jártak iskolába, írni, olvasni, számolni nem tudtak.

Az iskolát többnyire csak iparos és kereskedő tanulók látogatták, főként azért, mert elvégzése feltétele volt a felszabadulásnak. Az iskolákat egységes előjáróság irányította, a lelkész, a vezető tanító és az iskola igazgatója. Beszámolási kötelezettséggel tartozott az iskola a városi iskolaszék felé, azon keresztül a polgármesternek, aki jelentésében minden évben azt közzétette. Tandíjat fizetni ebben az iskolatípusban nem kellett, ingyenes volt. A fenti célkitűzések betartásának ellenőrzésére a megye 1856-ban vizsgálatot rendelt el, és jelentést kért az iskolák helyzetéről. Vásárhelyre vonatkozóan a jelentés megállapította, hogy “1. Vásárhelyen az iskolalátogatás még mindig rendetlen és teljesen a szülők önkényétől függ. 6. Vásárhelyen kb. 40.000 lakos van, nagy kiterjedésű város, és csak egy tanyai iskolával rendelkezik.” A jelentés záró részében megállapították: “Vásárhelyen a helyi tanügyért nagyon kevés történik, a tanítók rosszabbul vannak fizetve, mint az utolsó faluban. A nagy terjedelmű legelő elkülönítésekor egy talpalatnyi föld sem jutott a tanítónak, a nagyon szükséges leánynevelő intézet hiányzik, a tanyai iskolákra a város eddig még egy garast sem költött. A vásárnapi iskolával senki sem törődik, az iparos tanoncoknak híre sincs. Óvoda nincs. Ezeken a bajokon segítsen a megye”.¹² A megye a szolgabírák figyelmébe ajánlja a jelentést, és rendeletet ad ki a hibák megszüntetésére. A megyei észrevételekre a főszolgabíró adja meg a választ, miközben minden hiányosságot elismer. Jelenti, hogy a vásárnapi iskolát 1856. szeptember 30-án megnyitották. Ez az iskola a tanács által fenntartott, állami jellegű volt. A vásárnapi iskolák természetesen egyházi kezelésben már korábban is működtek. Erről tanúskodik az 1854. október 28-án kiadott Tanodai Bizonyítvány. (2. ábra) Az iskola “tanoda” elnevezése nem jelentett valamilyen szakmai jellegű képzést. Ismétlőiskola volt ez is, ahol a vásár- és ünnepnapok istentiszteleteken való megjelenés a követelmények közé tartozott. Arról volt csupán szó, hogy a harmadik osztályban kevés rajzot is tanítottak. Ez a rajztanítás mértani rajzból állt, ami többnyire csupán kézügyességet kíván, nagy gondot fordítottak a rajz megjelenítésére, formaságokra, ezzel fejlesztették a tanulók rendszeretét és esztétikai érzékét. Később sem közelített a rajz oktatása a szakrajzhoz. A később létrejött rajziskolák természetesen már céljukat illetően is eltértek a vásárnapi iskolák oktatásától. Itt már ténylegesen szakrajzot tanítottak, bizonyos iparági szakmai jelleggel. Ezen kívül még a szakmai számtan elemeit is megkísérelték tanítani, bár kezdetben kevés sikerrel.

A kereskedő tanoncok oktatása, képzése, nevelése nem tért el az iparosokétól semmiben. Ők is ugyanazokba az iskolába jártak, ugyanazt tanulták. Az iparosok legtöbbször kereskedő tevékenységet is folytattak, termékeiket piacokon, vásárokon árusították. A kereskedői tevékenységbe tanoncaikat rendszeresen bevonták, mesterlegényeiket pedig igénybe vették kereskedői feladatok ellátására.

Az 1867-es kiegyezés után a magyar állami élet visszanyerte önállóságát, de úgy a politikai, mint a gazdasági élete Ausztriától továbbra is függő viszonyban maradt. Felgyorsult a kapitalizmus kibontakozása, annak ellenére, hogy fejlődését még mindig gátolták a feudalizmus maradványai. Az ipar és kereskedelem fejlődése gyarapítóan hatott a polgárság számszerű növekedésére. Egyúttal fokozatosan szerveződött a munkásosztály, amely a gyáripár fejlődésével egyre öntudatosabb lett.

A polgári állam szervezetei intézményei sürgették, hogy a közoktatás- és a szakoktatás-politika is lépést tartson a fejlődéssel. Új iskolarendszer megalapozása, a tanügyi igazgatás és szervezet, az iskolai oktató- és nevelőmunka kérdésének megoldása, általában a polgári köznevelés kiépítése kerültek napirendre.

A kapitalista termelés fejlődése egyre jobban igényelte, hogy a dolgozók legalább az elemi ismeretek birtokában legyenek. Ez egyaránt jelentkezett úgy az általános, mint a szakmai műveltségénél. Az állam fejlődésének, erejének zálogát abban látta biztosítottak, ha a polgárai alkalmasakká válnak műveltségük révén a kulturális és politikai propaganda befogadására. A termelésben nem csupán helytállni, hanem fejlődni is képesek legyenek.

Eötvös József, aki a kiegyezés után vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, célul tűzte ki a közoktatás polgári átalakítását. Szerette volna az 1848-ban tervezett reformokat megvalósítani, de az új politikai erőviszonyok azt nem tették lehetővé. Különösen az egyház, az alsóház és a főrendiház jobbszárnya tett meg mindent azért, hogy a kötelező népoktatás ne valósuljon meg. Eötvös kénytelen volt engedményeket tenni az 1848-as népoktatási törvénytervezethez képest. Az 1868-as XXXVII. tc. megalkotásával létrejött törvény jelentősége elsősorban abban állt, hogy kimondta a 6-12 évesek tankötelezettségét. Létrehozta a 12-15 évesek számára az ismétlőiskolát. Ez a törvény olyan közoktatási rendszert hozott létre, melyben a népoktatás új intézményei, iskolái kaptak helyet, így az elemi népiskola, az ismétlőiskola és a polgári iskola. Ez az iskolahálózat nem csupán egyházi, hanem világi is volt. Az egyház befolyása az állami iskolánál továbbra is megmaradt, elsősorban a hitoktatáson keresztül.

Eötvös a közoktatási rendszer reformálásával párhuzamosan szorgalmazta a különböző egyletek létrejöttét, mert tőlük népnevelési feladatok ellátását várta.

“Még a céhek fennállása idején az iparosok az iparegyletbe tömörültek. A vásárhelyiek 1867. március 19-én hozták létre iparegyletüket Kovács Ferenc (1823-1895) vezetésével.”¹³

Az iparegylet vezetői az alapításuk napjaiban már jelentős intézkedéseket határoztak el a művelődés fellendítésére. Helyiséget béreltek a Verbőczy utcában, 11 újságot rendeltek meg, többek között a Budapesti Közlönyt, a Pesti Naplót, a Hont, a Szegedi Híradót, a Vasárnapi Újságot, a Magyar Iparost, az Üstököst. A könyvtár alapítására 100 forintot terveztek, de az egyik iparostól 150 forintért 360 db. könyvet vásároltak meg. A művelődési lehetőségek megteremtése mellett az iskolák helyzetének ellenőrzésére, majd későbbi felügyeletére bizottságot hoztak létre. Az alakuló választmányi ülésre meghívták Garzó Imrét (1827-1914), a gimnázium jeles mérnök-tanárát, aki készséggel vállalta a felügyelő bizottság elnöki tisztét. A bizottság tagjai között találjuk Lázár István iskolaigazgatót, Bazsó András, Patócs István és Szabó Miklós tagokat, akik a későbbiekben sokat tettek a tanoncképzés megteremtéséért. Az iparegylet a soron következő választmányi ülésen megfogalmazta a legfontosabb célkitűzéseit. Célul tűzték ki a helybeli és közvetve a hazai iparágak helyes irányban történő fejlesztését, tökéletesítését és majdani felvirágzását. Belátták, hogy ennek megvalósítását olyan elgondolások, eszmék, elvek széleskörű megérttetésével lehet biztosítani, amelyek a fiatalok nevelését, oktatását helyezi előtérbe. “Azon elvet állítani fel, miszerint erre a lehető és legkönnyebb és célszerű módot ajánlani; mint eszmét a vasárnapi iskolához, szám és természettani előadásokhoz. A szaktárgyakbani nyilvános felolvasásokhoz, szegényebb és kiválóbb ipartehetségek segélyezéséhez és ipar kiállításához vezetnek”¹⁴ Megfogalmazzák a célkitűzések megoldásának sorrendjét és módszereit, a tanulóra, segédekre és a mesterekre vonatkozóan: “Az értelmi tehetséget, a kellő szakismeretet már a tanulói és segédi években ki kell alakítani, ezért ezek részére vasárnapi iskolát kell létrehozni, ahol írás, olvasás, rajzolás, elemi szám- és természettudományokból kellő ismeretet kapjanak. Ezekre nézve városunk azon kedvező helyzetben van, miszerint vasárnapi iskolái egyházainak, rajziskolája pedig a városnak van. Az egyházat megkeresve tájékozódni kell arról, hogy az iskolák milyen oktatási

színvonalon állnak, és az egyesület milyen anyagi támogatást nyújthat részükre. Ezen kívül fel kell kérni a városi elöljáróságot, hogy a vasárnapi iskolai felügyelő bizottságba pár tagot elfogadni részünkről szíveskedjen. Így az egyesületnek lesz befolyása, és azt gyakorolhatja, részt vehet a nyilvános vizsgákon. Fel kell mérni, hogy a rajz- és a vasárnapi iskolában ki taníthatná az elemi szám- és természettudományos tárgyakat a helyi iskolák tanárai közül. A céheket pedig fel kell hívni arra, hogy a tanulói és segédei minél nagyobb számban látogassák ezeket az iskolákat. Jutalmazni kell az iskolák tanulói közül 1 db 2 forint értékű ezüsttallérral és 2 db 1 forint értékű ezüsttallérral a legjobb rajzolókat, amit az iparegylet elbírálás útján ítél oda. A tökéletesebbülés egyik tényezője az ipari kiállításon való részvétel a mesterek, segédek, tanulók részére egyaránt. A remekműveket díjazzák és árusítják”¹⁵. A Felügyelő Bizottság megbízatását az iparegylet célkitűzéseinek figyelembe vételével igen lelkiismeretesen és gyorsan végezte. Novemberben már elkészítettek egy jelentést, amelyet a választmányi gyűlésen tárgyaltak meg. A vasárnapi rajziskolák helyzetéről meglehetősen negatív képet festettek. Garzó Imre, a bizottság elnöke előadta, hogy az 1866-67. tanévi rajzok díjazását nem tartották indokoltnak. A vizsgálat szerint “a vasárnapi rajziskolát kevesen látogatják, a rajzolmányok tekintetéből elhanyagoltnak találták. Az elmúlt évek nem olyanok, hogy azokat jutalmazásra érdemesnek találták. Javasolják, hogy a jutalmak kiosztása halasztassék el.”¹⁶ A bizottság reményét fejezi ki, hogy az ellenőrzés ösztönzőleg hat az iskola munkájára, és a jövőben már adható jutalom. A rajz tanítása a megállapítás szerint szakszerűen történik, de a tanulók iskolalátogatásának rendszertelensége a rajzoktatás eredménytelenségéhez vezet. A kőműves szakmát tanulóknál megkülönböztetett módon vizsgálja meg a bizottság a rajz oktatásán kívül az építészeti szakmai számítások tanítását. Az alapfokú számítási ismeretek mellett ellenőrizték a terület- és köbtartalom számítások ismeretét is. A rajzot tanító elmondta, hogy “ő ezeket megkísérli tanítani, de növendékeit a számtan elemeiben olyannak találta, miszerint ezideig még azokat velük meg nem értetheték.”¹⁷ A bizottság végül javaslatot tett arra, hogy a rajziskolákat a céhmesterek is ellenőrizzék.

A vasárnapi iskolák működéséről a bizottság sokkal kedvezőbben nyilatkozott. A városban a következő vasárnapi iskolákról tettek jelentést: a belvárosban az első osztályt Kiss Márton, a második osztályt Asztalos János tanította. Az Új utcában az első osztályt Vekerdi Károly, a második osztályt Varga János tanította. Újvároson mind az első, mind a második osztályt Zsarkó János vezette. A hat osztályban az ellenőrzéskor a tanulók száma 94 volt. Megállapította a bizottság, hogy a tanulók rendszeresen látogatják az iskolákat. Érdekes eredményekről számoltak be, ami a tanulók tudásának szintjére utal. Ellenőrizték az elemi számolási, fejszámolási, írási, olvasási és fogalmazási készségeket. A 94 tanulóból két növendék tudásszintjét találták kiválónak, a többségét közepesnek, míg néhány tanulóét gyengének ítélték meg. Ennél az iskolatípusnál is kíváncsún tartotta a bizottság a céhmesterek részvételét az ellenőrzésben.

Az Iparegyletnek a minisztériumok általi véglegesítését 1867. november 27-ei választmányi ülésen jelentették be. Ezen az ülésen véglegesen megválasztották az egyesület elnökét és tisztségviselőit. A választás személyi összetétele a szakoktatás szempontjából kedvezően alakult. Kovács Ferenc elnök mellé alelnöknek Garzó Imrét választották, míg igazgatónak Asztalos Pétert, Lázár Istvánt és Engenthaller Ferencet. Megvitatták az Egyesület alapszabályzatának tervezetét is. A vitában igen fontos politikai határozatot hoztak, amikor eltörölték a központilag kiadott alapszabály tervezet 48.§-át, amely “Az Egyesület köréből minden politikai és vallásos fejtegetéseket eltilt.” Az alapszabálynak ezt a paragrafusát a tagság és az elnök néhány tag kivételével feleslegesnek és károsnak ítélte, ezért kihagyta. A minisztériumok az így felterjesztett módosított alapszabályt igen kedvezőtlenül fogadták, és nem járultak hozzá a 48.§ törléséhez. Úgy ítélték meg, hogy az Egyesületben nincs helye semmiféle politikai, vagy vallási vitának. Az Iparegylet életében központi helyet kapott a szakképzés megindítására és

fellendítésére irányuló törekvés. Erről tanúskodik az 1863. február 4-én tartott választmányi ülés anyaga is. Az elnök közli az igazgatói választmánnyal, hogy az Országos Iparegyesület hazánkban öt iparképző iskolát kíván létrehozni, ebből egyet megpályáznak városunk részére, mert remélik, hogy “ehhez a város az egész országhoz viszonyítva is az iparnak a nemzeti ellenzék felélesztése és emelése szempontjából is jogos igényt formálhat.”¹⁸

Az elnök kilátásba helyezte, hogy amennyiben ez nem sikerülne, úgy az Egylet lépéseket kíván tenni azért, hogy a gimnáziumban induljon egy reál-tagozat ipari képzési céllal. Mind a két elképzelés, mint később kiderült, utópisztikusnak bizonyult. Ugyanezen az igazgatói választmányi ülésen határoztak arról, hogy gondoskodni kívánnak a vasárnapi iskolába járó néhány szegény sorsú tanuló segélyezéséről. 13 tanulót részesítenek fejenként 25 krajcár egyszeri segélyezésben. A jövőben viszont oda kívánnak hatni, hogy a segélyezést szükség szerint a céhek tegyék meg.

Újabb politikai vihart kavart fel, hogy az egyik iparos megrendelte a “Népzaszlója” című újságot, amit az Egyletnek ajándékozott. Ezt a választmányi ülés kezdetben örömmel fogadta. Később azonban, amikor megismerték az újságot és annak népszerűségét a tagok és főleg a tanoncok és segédek között, megváltozott a véleményük. Asztalos Péter az Egylet igazgatója indítványozta, hogy az újságot vonják ki az Egylet életéből. “Igen helytelenül járt el a választmány, amikor a Népzaszlója újságot ajándékként elfogadta. Ez oda vezetne, hogy az egyesületünket kompromittáló könyvekkel, rölapokkal, újságokkal halmozni el. Azt tapasztalja, hogy ezek a túlzó lapok mohó keresettséggel olvastatnak, addig az Iparnemzet és Gazdaszat és más lapok csaknem érintetlenül hagyatnak. A Népzaszlója úgymond nem pártlap, hanem annak egy kinövése, elve és eszköze a forradalom útján a felforgatásnak. Ellenvéleményt nem ismer, és nem tűr, azt hazaárulásnak bélyegzi. Ő a szólást és a szabadelvűséget és a sajtószabadságot tiszteli, de ez az ipari foglalkozással ellenkező. Indítványozza, hogy a jövőre nézve elvből mondassék ki, miszerint minden olyan ajándékot, amelynek politikai és tüntetési célja van, nem fogadnak el, a Népzaszlója újság pedig az olvasók, de főleg az ifjúság köréből elvonassék és félretétessék.”¹⁹

Az Iparegylet az első kiállítását 1867-ben akarta megrendezni, de az a mesterek érdektelensége miatt elmaradt. 1868. március 8-án nyílt meg az első igen sikeres ipari kiállítás.

A kiadott díjak:	I.rendű 5 db	1-1 császári arany
	II.rendű 4 db	2-2 ezüstitallér
	III.rendű 3 db	1-1 ezüstitallér

A szakképzés szempontjából a kiállítás érdekessége, hogy a 11 “Dicsérő oklevelet” kapottak között tanulók is voltak.

A korábban felvetett ipariskola létesülése ügyében további terveket készítettek, és ezeket Garzó Imre alelnök 1868. szeptember 13-án terjesztette az igazgató választmány elé. Javasolta, hogy létesítsenek egy tanári és egy rajztanári állást. Megalakítottak egy bizottságot arra, hogy lépjen kapcsolatba társ Egyesületekkel a rajztanári állás létrehozására. A választmány a tanári fizetés részeként 100 forintot szavazott meg. Rövidesen elkészítette a bizottság jelentését, melyben közölte, hogy “a rajztanári statust létrehozására a különböző érdekelt társ Egyesületek megállapodtak. A nagyváradai előjáróság 200 forintot, a helyi református egyház 200 forintot, a Nőegylet 100 forintot és az Iparegylet 100 forintot, összesen 600 forintot adnak a fizetéshez. Ezért a tanár a heti 24 órájából 4 órát az iparosok részére, 6 órát a tanoncok részére, összesen 10 órát fog fordítani.” Ennek az oktatási intézménynek a helyét és a felügyeletét a református

egyház biztosította. A társsegyletek a szép- és helyesírás tanítására tartottak igényt, míg az Egylet a rajzoktatást helyezte előtérbe. Az igényeket az órarend kialakításánál igyekeztek reálisan figyelembe venni. A rajziskola és működése vonatkozásában beterjesztett jelentést a választmány egyhangúlag megszavazta azzal, hogy az iskola a jövőben legyen kézmű- és gazdasági közös érdekű. Ez utóbbit nagygyűlésen hozták az érdekeltek tudomására. A rajztanári állás betöltése 1868. november 1-jén megtörtént pályázat útján, amelyet Gosztonyi József nyert el. Az előadások november 8-án megkezdődtek, az iparosok nem osztatlan öröme. A választmány decemberi ülésén a rajztanár panaszkodott, hogy az inasok sokat mulasztanak. Indítványozta a hiányzók felszólítását az iskolába járásra. 1868-ban a rajziskolában a növendékek jobb tanulmányi előmenetelének buzdítására kitűzött jutalmakat már ki tudták osztani. A rajztanár jelentése alapján első rendű jutalmat Kokovai Sándor szabó, másodrendűt Kiss Péter ács, harmadrendűt Ménesi János ács tanuló kapta. Megjegyzendő, hogy bizonyos szakrajzoktatás ebben az időben csak az építőiparban volt fellelhető. A más jellegű szakmákban mértani és díszítő rajzot tanultak. Az Iparegyletben 1869. május 27-én Garzó Imre alelnök tájékoztatta a közgyűlést az iparoktatás helyzetéről. Az Iparegylet mindent megtett annak érdekében, hogy minél előbb létrejöjjön az ipariskola a városban. A tájékoztató két lehetőséget jelölt meg az iskola létrehozására. Az országos egylet tervében 27 iskola indítása várható, és remény van arra, hogy ebből egyet a városnak ítélnek oda. Reményét azzal indokolta, hogy a város az országos ipari iskolahálózat kiépítése során ilyenben eddig még nem részesült. Arra az esetre, ha az országos létesítési tervből a város kimaradna, javasolja városi összefogással egy elemi ipariskola létrehozását. A város rendelkezik a célra alkalmas helyiségekkel, amit az iskolának át lehetne adni. A gimnázium tanárai szívesen vállalnák a hat óra esetenkénti megtartását. Ebben az esetben is remény van arra, hogy a város elnyerné az Országos Iparegylet támogatását.

Az Ó-gimnázium korhű képe

A közgyűlésen ismételten bírálták a rajziskolába járó tanulók késéseinek, hiányzásainak magas számát. Megállapították, hogy a mulasztások azért vannak, mert az inasok vasárnaponként a család körében foglalatostkodnak. Ismertette a Közgyűlésen, hogy a Felső Fiú Népiskola a következő tanévtől mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi osztályokat indít be. Az új iskolában Bene Alfréd rajztanárt kívánják alkalmazni. Fizetését, 200-200 Ft-ot a város és a református egyház, 100-100 Ft-ot az Egylet és a Nőegylet biztosítja. Az iskola felügyeletileg és gazdaságilag a Községi Iskolaszékhez tartozik.

1869-ben ismét rendeztek egy nagyobb arányú városi ipari kiállítást, a díjazott 13 mester és segéd között egy tanulót is találunk, aki kettő kalamárissal negyedrendű jutalmat kapott. Hangsúlyozták a kiállítás sikerét, látogatottságát.

1870. január 6-án a közgyűlésen bejelentették, hogy az Egylet székháznak megvett egy magánházat. A ház vétele körül kialakult nézeteltérések miatt 1870 áprilisában Garzó Imre lemondott alelnöki tisztségéről, ami azt is jelentette, hogy az ipariskola létesítésének ügye ezután hosszú időn keresztül az Egylet életében mellékes kérdéssé vált. Az Egyletben megelégedtek a vasárnapi és a rajziskola által nyújtottakkal, és csupán az itt kialakult helyzetet elemezték, ellenőrizték, bírálták, és tettek néhány javaslatot az eredményesebb oktatás javítására. Az 1871. március 31-ei választmányi ülésen számoltak be az ellenőrzésre kijelöltek a vasárnapi iskolák és a rajziskola néhány problémájáról. Megyelka József igazgatósági tag terjesztette be az ellenőrzési és a felügyelő bizottság észrevételeit, és tett javaslatot a kialakult helyzet változtatására: “A vasárnapi iskoláztatás hibája, hogy egyfelekezetű, de különböző korú és felkészültségű tanoncok jutnak egy tanító keze alá, és így a tanítás nem eléggé eredményes, amit a mesterek is kifogásolnak.”²¹ Javaslat hangzott el, hogy a vasárnapi iskolában tekintsenek el a felekezetiségtől, miután a tanoncok hittant úgysem tanulnak, ne kapjanak osztályzatot, és egy iskolába az azonos életkorú és felkészültségű tanulók járjanak. Ennek vizsgálására az Igazgató Választmány bizottságot hozott létre. A bizottság feladatul kapta, vizsgálja meg, milyen különböző felkészültségű növendékek járnak a vasárnapi iskolába, és hány osztály alakítása lenne kívánatos. A vizsgálat gyorsan befejeződött, mivel 1871. április 30-án a közgyűlésen már elfogadták a vasárnapi iskolára vonatkozó indítványt, miszerint a különböző korú tanulókat városi szinten differenciált osztályokba helyezik át. Ez az átszervezés a felmérések szerint az eddigiekhez viszonyítva többletosztály létrehozását nem tette szükségessé.

A községi iskolaszék egyre inkább saját hatáskörében kívánta működtetni a rajziskolát. Az Iskolaszék elnöke 1871. szeptember 17-ei átiratában értesítette az Egyletet, hogy a rajztanári állást egyedül kívánja biztosítani 800 Ft fizetéssel.

CÉHEK ALAPÍTÁSA

1695-1872

Főszakmák	Társszakmák	Az alapítás éve				Articulus	Létszám
		I.	II.	III.	IV.		
Asztalos	Lakatos, kovács, kerékgyártó	1777				49	18
Ács	Kőműves	1825	1855			49	30
Kőműves	Makói, Orosházi	1855				49	45
Molnár	Ács, kőműves, fafaragó	1715	1821	1855		30	85
Bognár		1777	1815			18	50
Csizmadia		1698	1777	1815		18	64
Gölöncsér		1847				30	102

Kalapos		1845				18	18
Kovács	Szeged	1815				30	64
Lakatos		1777	1823			30	10
Szabó, szűrszabó	Első céh alapítása: 1695-ben	1714	1732	1776	1823	14, 30, 18, 49	40
Szűrszabó		1823				49	6
Szűcs		1723	1767	1832		28, 49	121
Takács		1773	1800	1815		30, 49	15
Varga		1733	1822			30, 49	23

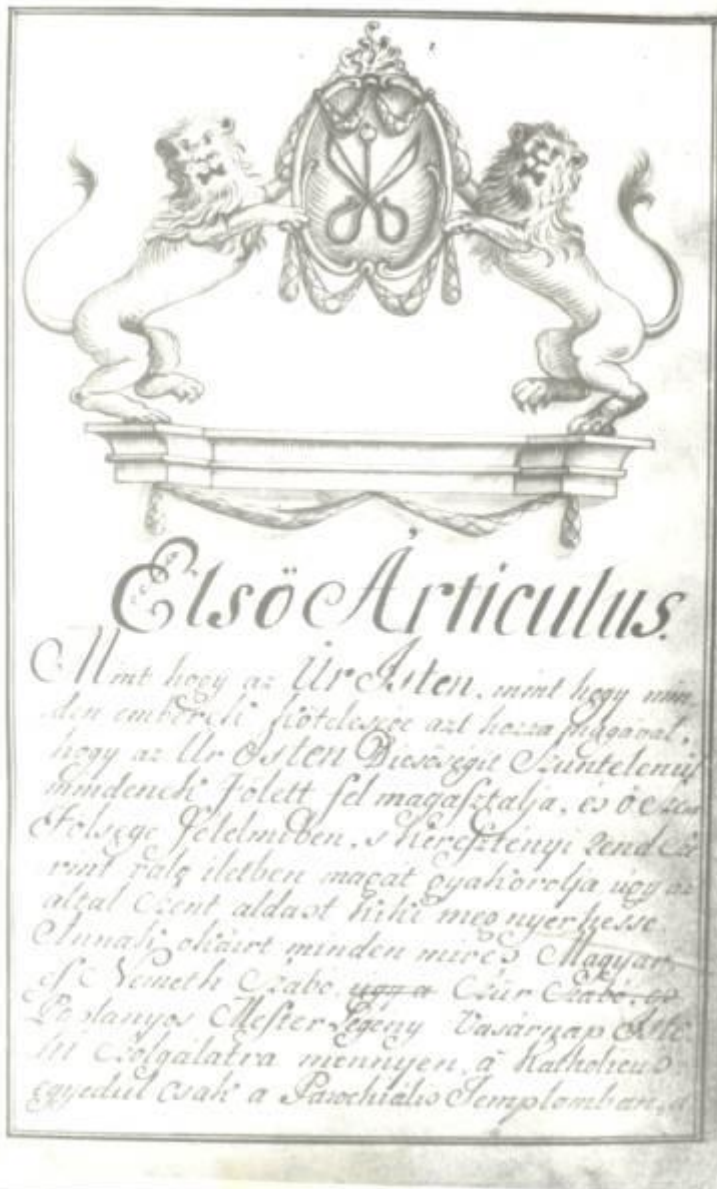

A szabók első céhbélyegzője (maradvány)

Felirata: Hód mező vásár hely Szabó céh pöcsétje

Céhlevelek, CÉHPECSÉTEK, tanulólevelek, iskolai bizonyítványok 1695-1872

Mária Terézia privilegizált törvényei a Magyar-Német Szűrszabó és Paplanos Cég részére
(1776)

Negyedik Articulus: Ha valamely Ifjú ezen feni-
mlően, s Ifjúságtól egybe állon Ézhenet Mezősége-
nül, és Ifjúság beállani kívánna, az leg elsőbbrés a be-
születés egyből ten születési bizonyítvány, azután a kö-
vetkező két forintot, két forint pedig az elsőbbrés három éz-
tendője, és felzabálván, s Ifjúság közé beiratattatván,
még két forintot felzabálván, és a Tanuló Loreknak s

keveltségüért együtt a Cseh-Litvánjába tegyen le, azután Mester
ségenek helyesfelelő meg-tanulójáért olyatun fel szabadítottat-
nak három esztendőig vándorolhyan, azonban a Mester kötele-
zetik hogy arshafat keményen megtartsa, és őret a Mestorségenek
meg-tanulójától maga más házi szolgálatára nézve elneveznyen,
hanem abban gyakorolhja, és minden jótán, szóténig felelemben
helyesen oktatja; ha pedig az alatt, míg arshas tanuló esztén-
dek ki-tölti a Mestorségenek halála törtények, a Csehnek gondy-
lygyen arshafat, és rendelést tegyen írni, ha az Úrsgyűmet
mavadjone, vagy más Cseh-beli Mestorchor, akinél mestorsé-
gek tanulóját helyesben vőgezhesse, adatan, béké?

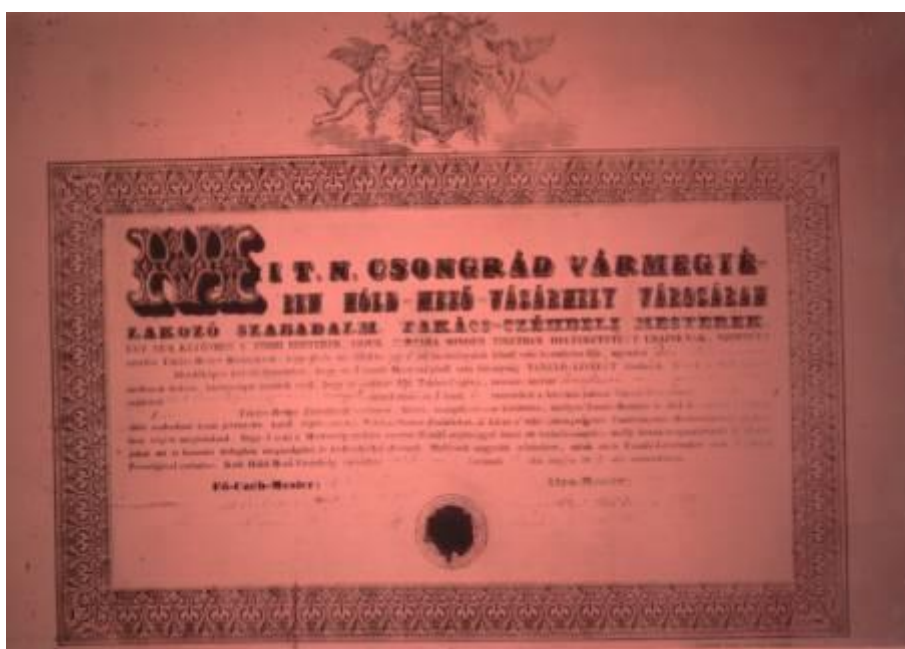
**MEZŐI tekintetes ns. Csongrád vár-
megyébe helyezett Hold-Mező-Vásárhely vá-
rosában lévő kalapos-czéhbeli mesteremberek, u. m. főczéhmaster, aleczéhmaster, s a l.**
közösnetünk és barátságos szolgálatunk ajánlása után adjuk találkra mindenknek: hogy ezen mesterlevélünket mutató, jám-
bor és becsléletes kalapos mesterember, ^{nevé,} előnkbe jöven azon
kérséssel, hogy a mi czéhbéli szabadságunkkal élhesen; mivel pedig erkölcsében semmi gáncot nem találunk, sőt az ő ta-
mulólevél s más szükséges bizonyítványok, melyeket előnkbe adott, őt jónak és dícséretesnek állítjuk; erre néve, a fellebb
említett kalapos mesterembernek kívánságát illőnek találván, őt a letett taxa után, mi czéhbéli társaságunkba bevettük; s
egyszeremind magunk tagjának megismerjük, hogy a mi Felséges Királyunktól nyert artikulaisainkkal (u. m. inasokat czéhbéli-
nél szabadíthat, legényeket tarthat, s mennyi szükséges) és egyéb szabadságokkal látrán élhesen. Ezenben köteles lézen,
minden esztendőben a meghatározott napon, a kiszabott illetéget a czéhladába befizetni; ha pedig maga meg nem jelenet-
ne, elmaradásának helyes okait adván, a pénst minden halasztás nélkül megküldeni tartozik. Melynek nagyobb erősítésre
és bizonyítására adjuk ezen czéhbéli mesterlevélünket, melyet nem csak szokott pecsétünkkel megerősítettük, hanem az
említett ^{becsléletes kalapos mestert az ő előjáróinak is helycimébe ajánljuk.} — Adott és
kelt Hold-Mező-Vásárhely városában.

há -ik napján 18 -ik esztendőben.

Főczéhmaster

Aleczéhmaster

A kalapos céhbe a felvételhez használt céhlevél-nyomtatvány

Takács céhbeli mesterek részéről kiadott szabadítást javasoló tanulólevél

Ismertető szöveg:

M I T. N. CSONGRÁD VÁRMEGYÉBEN HÓLD-MEZŐ-VÁSÁRHELY VÁROSBAN
LAKOZÓ SZABADALM. TAKÁCS-CZÉHBELI MESTEREK, ÚGY NEM KÜLÖNBEN A
TÖBBI MESTEREK, ADJUK TUDTÁRA MINDEN TISZTBEN HELYEZETT URAKNAK
SZINTÚGY

minden Takács Mester Barátinknak: jövőn mi előnkbe egy a mi tanítványaink közül való becsületes ifjú, úgymint Dán János illendőképpen kérvén bennünket, hogy az ő tanult Mesterségéről való bizonyság TANULÓ-LEVELET kiadnánk. Kinek is ebeli kérését méltónak ítélvén, bizonysgot teszünk arról, hogy az említett Ifjú Takács Legény, nevezet szerint Dán János született H. M. Vásárhelyen Csongrád Vármegyében minek utána az ő inasai 3 esztendejít a közöttünk lakozó Tanító-Mesternél Csengeri András Takács Mester Társunknál serényen, híven, szorgalmasan kitöltötte, amelyre Tanító-Mestere is ötet becsületes Czéhünk előtt szabadnak lenni jelentette. Ezért kérjük minden Takács-Mester Barátinkat a kiket a többi ízben nevezett Tanítványunk Mesterének gyakorlása végett megtalálánd, hogy Ő neki a Mesterség szokása szerint illendő segítséggel lenni ne terheltesse: mellyel hozzá megmutatandó jó akaratjokat mi is hasonló dologban megszolgálni és kedveskedni akarunk. Mellynek nagyobb elvitelére, adtuk ezen Tanuló-Levelünket szab. Czéhünk Pecsétjével erősítve.

Költ: Hóld-Mező-Vásárhely városában mindenszentek havának 21-dik napján 1847-dik esztendőben.

Főcéhmester: Andrási Ferenc

Atya- Mester: Varga Mihály

Al-Czéh-Mester: Sztájer László

Kereszt-Apák: 1. Kékesi Imre

Jegyző: Dani Sámuel

2. Rideg Sándor

3. Néró Mátyás

Kalaposok céhlevele 1803

Kőművesek cégtáblája: 1857

Takácsok cégtáblái 1815

A CÉHEK PECSÉTJEI 1714-1825

Szabó 1714

Csizmadia 1714

Szabó 1776

Lakatos, kovács, asztalos
és kerékgyártó 1778

Molnár és fafaragó
1721

Lakatos
1723

Szűrszabó 1823

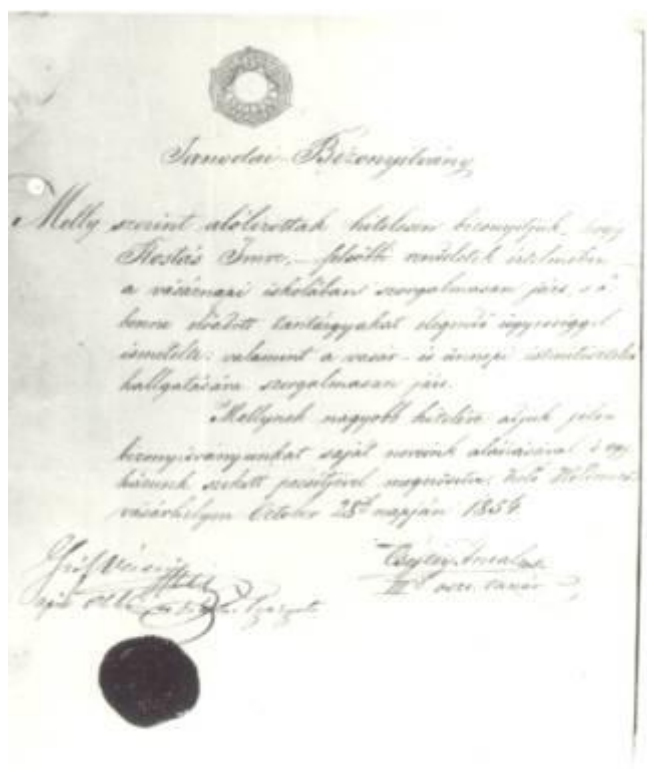

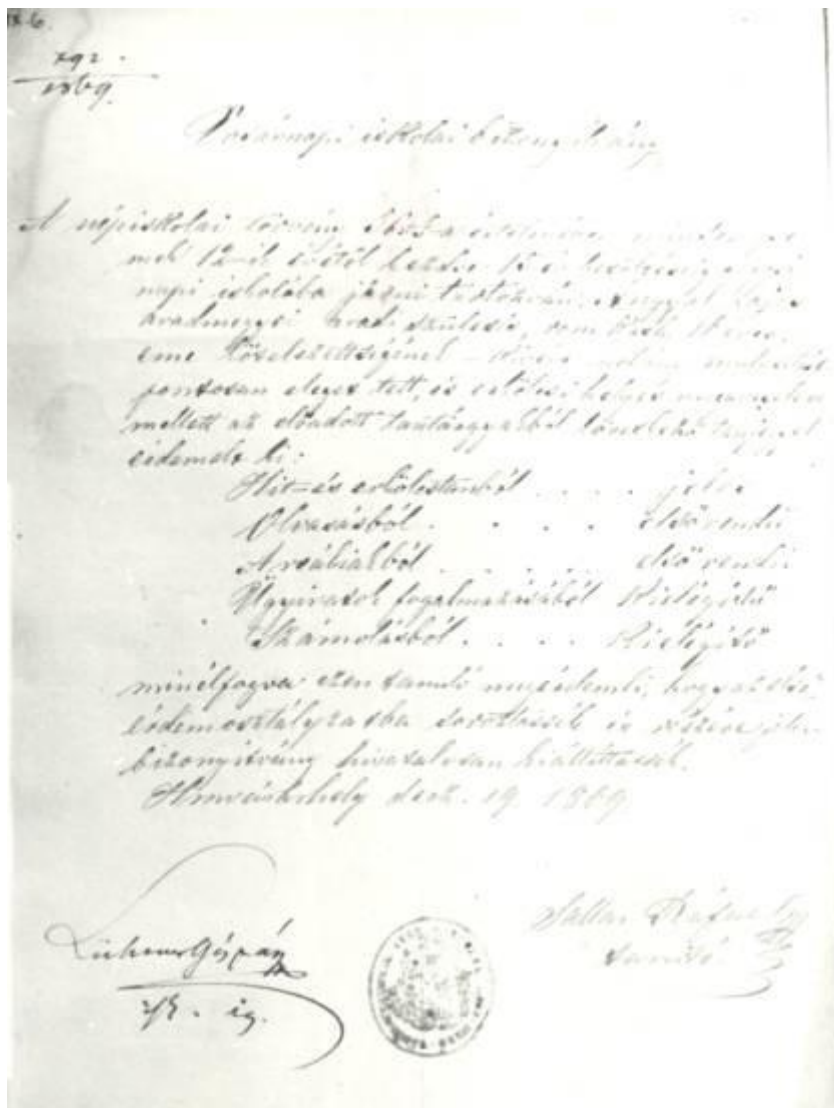
Ács 1825

VÁNDORLÁSOK, ISKOLAI BIZONYÍTVÁNYOK

Szabó Lajos csizmadialegény vándorlása (Ausztria)

Vasárnapi iskolai bizonyítvány 1869-ből

Iskolai Dísznyilatvány,

Nagy-Nagy Ündör, Ad. B.
sárhelyi születésű, helyi kisközségi, illetve
kisebbségi iskolákban, a Magyarországi
iskolákban járt, és a tanterv szerinti
tanterv szerinti tanterv szerinti
magas iskolákban tanterv szerinti
sárhelyi tanterv szerinti, 2. sz. 8. sz.

Sárhelyi tanterv szerinti
2. sz. 8. sz.

Takácműhely a századfordulón